

Kis magyar számvetés*

Széljegyzetek Bíró Béla *Káprázat-siratók. Erdélyi zsákutcáink* című kisregényéhez¹³⁴

3. rész

Hogy kerül a csizma az asztalra?

Megpróbálom vázlatosan összefoglalni!

Először is vegyük le a polcról az *Idegen szavak és kifejezések szótárát*, vagy *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárát*.¹³⁵ De jobb híján a *Magyar Szinonimaszótár*¹³⁶ is megteszi. Mit találunk az *optikai csalódás* rokonértelmű kifejezés családjában? Első helyen az *érzékcsalódás*¹³⁷ szerepel. Ha anyanyelvünk a magyar elégséges egy átlagos szóértés, ill. társítási (asszociációs) hajlam, hogy bevillanjon: az *érzékcsalódás* jelentése nincs túl messze a *káprázattól*. Hiszen mindannyian átéltük egy-egy döbbenetes jelenet, elragadó látvány megpillantásakor, netán egy rég nem látott baráttal (barátnővel) váratlanul összefutva. *Káprázik a szemünk* az elképedéstől, a (rá)csodálkozástól avagy a meglepetés örömétől. Vagyis, ismét rövidre zárva: B. B. esszéregényének címe és valódi témája, mondani valója (üzenete) ugyancsak ebbe az értelmezési tartományba illeszkedik.

Epilógus I. Kossuth nemzetfogalmától a mai román önszemléletig

„Nyomon vagyunk” tehát, még hozzá többszörösen is! Terjedelmi okokból viszont ismét tömörítenünk kell! A Kóbor/Angelusz-féle kategória – akárha egy

BORSI-KÁLMÁN BÉLA (1948) történész, műfordító, az MTA doktora.

* Az írás Bíró Béla 78. születésnapjára készült. A szerző itt köszöni meg Filep Tamás Gusztáv tartalmi és stilisztikai észrevételeit, továbbá Kulin Ferenc és Szále László a szöveget módosító/árnyaló javaslatait. (B-KB.)

134 Budapest, 2025, Novum Pro Kiadó (A továbbiakban *B. B. 2025.*).

135 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV.* Főszerk. Benkő Loránd. Budapest, 1967–1984, Akadémiai Kiadó.

136 Szerk. O. Nagy Gábor és Ruzsicky Éva. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 114. (A továbbiakban *Szinonimaszótár.*)

137 L. ISZKSZ, 603.

varázspálca, illetve bűvös jelszó („Szezám tárulj fel!”) – szerencsére immár rendelkezésünkre áll: „kéznél van”. Ügyszólván valamennyi eddig tárgyalt jelenségre, összefüggésre, magán- és közérdekű törtézésre, megnyilvánulásra rávetíthető: megvilágító (revelatív) erejű.

Ragadjunk ki ismét néhány epizódot a kisregényből és a hozzájuk kapcsolódó mögöttes fogalmi térből:

Mint főntebb már céloztam rá B. B. Kossuth nemzetfogalmával kerül összetűzésbe, amikor művének egyik toposzában túlságosan merevnek, hajlíthatatlannak/hajthatatlannak ítéli azt, s amelyből 1848–49 kritikus heteiben hiányzik a románok (s általában az „idegen ajkú” magyarországi kisebbségek) nemzeti törekvései iránti *minimális empátia*: „a fegyverek fognak köztünk dönteni”, idéz egy Kossuthtól származó vagy neki tulajdonított, a „lábadóknak” küldött üzenetet.¹³⁸ Mivel szövegét nem akarta túlbonyolítani (s nyilván egyéb narratológiai megfontolásai is lehettek) B. B. azt már nem részletezi, hogy Kossuth a szerb vezetőkkel folytatott pozsonyi egyeztetés során valóban hangsúlyozta: „Magyarországon csak egy nemzet van, a magyar, a többiek csak más nyelven beszélő néptörzsek.”¹³⁹ Majd kifejtette: „a szerbek autonómiát kaptak vallási és iskolai ügyekben, nemzeti nyelvük szabad fejlődésére pedig ott van a sajtószabadság és az egyesületi jog. Ezért reméli, hogy őszinte hűséget fognak tanúsítani a [közös] haza iránt. Dorde Stratimirović erre kijelentette, hogy »a szerb igenis nemzet, és a maga jogait, ha kell, minden eszközzel meg is tudja védeni.« Ha Pozsonyban megtagadják követeléseik teljesítését, akkor azt másutt fogják keresni.”

138 B. B. 2025, 85. Nem vagyok teljesen biztos benne, hogy ezt a román zendülőknek címezte, noha nyilván *minden lázadónak* szólt. Ami a forrásokban több verzióban is fennmaradt, az egy Gyorgye Stratimirovic (Dorđe Stratimirović) nevű szerb vezetővel lezajlott indulatos pozsonyi tárgyalás csattanója. A találkozó végén Kossuth ezt mondta volna: „Ezek egy felségáruló szavai, és itt csak a kard dönthet.” Más forrás szerint ez így hangzott el: „Akkor a kard fog dönteni közöttünk.” Stratimirović replikája: „Nos, kegyelmes uram, ha ön háborút akar, meg is kapja.” Más értesülés szerint a mondat így szólt: „A szerb sohasem volt erre gyáva.” L. erről például Hermann Róbert: *Etnikai konfliktusok és a magyar-szerb háború 1848–1849-ben*. Szerk. Laszák Ildikó. (Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont; http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=155:-etnikai-konfliktusok-es-a-magyar-szerb-haboru-1848-1849-ben-&catid=15:tanulmanyok; az én kiemelésem – B-KB.)

139 Ezt a kijelentését Kossuth tíz évvel később, 1858 novemberében – félreérthetetlen jelét adva, hogy maga is a francia vétetésű *État/Nation* elkötelezett híve – emígy árnyalja: „nemzetiség egy dolog, nemzet egy másik dolog. Ugyanazon egy nemzetiség lehet több-nemzet, s egy nemzetben lehet több nemzetiség. Mínd a kettőre sok példa van. *Nemzet annyi mint állam; ezt csak történelem alkothat.* [Az én kiemelésem! B-KB.] Nemzetiség természeti minőség, társadalmi érdek, mely helyet kérhet magának a többi társas érdekek közt az *államban*, *de nem az állam fölött, nem az állam érdekeivel ellentétben.* [Kiem. az eredetiben!] Igen sok nemzet van a világon, melynek tagjai különféle nemzetiségekhez tartoznak, sőt alig van állam, melynek minden lakosa ugyanazon egy nemzetiséghez tartoznék [...]” L. Kossuth 1881, 145.

Erre a nagyon határozott szerb állásfoglalásra jött volna az indulatos (végső) érv, amelynek valódiságát különben Kossuth soha nem ismerte el: „*Akkor dönt-
sön köztünk a kard!*”¹⁴⁰

A fenti okokból s talán terjedelmi korlátok miatt B. B.-nek nincs érkezése kifejtetni, hogy az 1848–49-es pályája csúcsára érkezett Kossuth *nem azonos* azzal a meghurcolt, megtépzott önbizalmú s az osztrák hatalom kémhálózatával figyeltetett emigráns politikussal, aki 1862-ben, ha nem is ő a szerzője az elhíresült *Duna Confederationalis Projectum*nak,¹⁴¹ de a nevét és beleegyezését adja, hogy azt tárgyalási alapként használják megbízottjai: a magyar emigráció első számú vezetője tisztségére ácsingózó Klapka György Tábornok és Marco Antonio Canini velencei újságíró, akit ma „balkánszakértőnek” nevezhetnénk (a francián kívül kitűnően beszélt és írt románul és újjörögül is megtanult) a szerb és a román politikai körökkel, kivált Al. Ioan Cuza román fejedelemmel.¹⁴² Ezt Kossuth annál is inkább megteheti, mert a többszerzős, rendkívül fontos dokumentum legtöbb alapelvét épp ő dolgozta ki francia nyelven fogalmazott *Kutahyai Alkotmányterv*¹⁴³ néven megismert emlékiratában, amelyből főntebb *a székeleyk* kapcsán magam is bőven idéztem.

Ezt, ismétlem, nem hibaként rovom fel a szerzőnek, hiszen nem nagydoktori disszertációt nyújtott be, „csupán” egy frappáns kisregény eszmei mondani-
valójának alátámasztására használta föl. Bíró Béla ugyanis csak *látszólag* polemizál Kossuth Lajossal. Sokkal inkább az érdeklő, miért nem tudtak a magyar és a román politikai elit jeles képviselői zöld ágra vergődni, legalább „szót érteni” egymással, hiszen nyelvi akadályok nem léteztek: az erdélyi románság korifeusai magyar és latin nyelvű oktatási intézményekben tanultak, majd magyarországi és erdélyi jogi akadémiákra jártak, s tökéletesen bírták Csokonai és Vörösmarty nyelvét, a havaselvi és a moldvai elit tagjai pedig kivétel nélkül magas fokon használták a kor (akkor még) első számú diplomáciai közvetítőnyelvét, a franciát. Amelyen Klapka csaknem tökéletesen csevegett és írt, s Szemere is kitűnően beszélt, míg Kossuth – a német és az angol után „harmadik nyelvként” – társalgási szinten ugyancsak bírt (s szükség esetén, mint láttuk, bonyolult jogi

140 In: Bosnyák István (szerk.): *Délvidék, negyvennyolc. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a mai Vajdaság területén*. Újvidék, 2000, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, 237–269. (Academia.edu; <https://www.academia.edu> > Interetnikus_konfliktusok). Kossuth szomszédnépi megítéléséről s az osztrák hatalom személye iránti megkülönböztetett figyelméről l. még Hermann Róbert: Kossuth, az ördög. *Aetas*, 2009/4, 63–79.

141 L. még ehhez ismételtlen Hermann: *Kossuth konföderációs koncepciója*. Vö. a 15. és a 153. sz. jegyzetekkel is! (B-KB).

142 L. bővebben B-KB 1993, 35, 52, 60, 95, 114–120, 122, 124, 126–127, 134, 160, 174.

143 Egy korai kiadása [Kossuth Lajos]: *A magyar nemzet szebb jövője. E nevezetes és legkorszerűbb mű minden alkotmányos érzelmű igaz magyarnak különös figyelmébe ajánlatik és szívére köttetik*. Fordítá és kiadja Kozma Imre. (Axioart; <https://axioart.com/tetel/-kossuth-lajos-a-magyar-nemzet-szebb-jovoje-e-nevezetes-e>); Díszkiadás: *Kossuth Lajos alkotmányterve*. „Kossuth Lajos: Javaslat Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg – tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására”. Kiad. Gerő András. Budapest, 1994, Budapest Főváros Levéltára.

és társadalomtörténeti levezetések is meg tudott franciául aránylag kevés hibával fogalmazni. Olyannyira, hogy a torzsalkodások s féltékenykedések elkerülésére a megvalósítandó dunai konföderáció *lingua francájának* maga is a franciát ajánlotta!

Hol van a „bibi”¹⁴⁴ tehát? Az, amelyik banálisnak tetsző gyermekbetegségből, könnyen áthidalhatónak vélt *szemantikai vitából* pillanatok alatt etnikai/nemzeti-ségi ellentétbe, *nemzeti szembenállásba*, majd kölcsönös *népírtásba* (genocídiumba) torkolló pusztító polgárháborúvá fajult, s mindmáig súlyos tehertétele a két nemzet – a magyar és a román (de a szerbet is ideérthetjük)¹⁴⁵ – valódi kiengesztelődésének?

A kérdés persze szóonoki, mindhárom szomszéd nép/nemzet historiográfiája – s nyomukban a „semleges” történészek légioi – több könyvtárra rúgó elemzést, értekezést, monográfiát szenteltek a témának, amelyek elsöprő többsége – tisztelet a kisszámú nagy kivételeknek! – mindmáig képtelen volt saját „nemzeti látószögét”¹⁴⁶ meghaladni.

B. B. sem gondolja, hogy feltalálta volna a spanyolviaszkot, de például a magyar tudomány egyik legnagyobb lángelméjének fennmaradt eszme-futtatásából nagyon is *újszerűen* s félreérthetetlenül levonja a következtetést, hogy emelkedett szelleme s a románság iránti mély empátiája ellenére Bolyai János is az egyetemesnek gondolt/remélt francia nemzeteszme hatása alá került, amikor Magyarország és Erdély egyesítése mellett tört lándzsát.¹⁴⁷ Azt remélve, hogy az erdélyi román lakosság fokozatos pallérozódása, civilizálódása „polgárisodása” pár évtized múlva oda vezet majd, hogy maguk is belássák: az Unió mint nagyobb szervezeti egység (entitás) hatékonyabban szolgálja a „progresz-szió” ügyét, mint az adminisztratív különállás.¹⁴⁸ S mindeközben nem érzékeli,

144 arcanum.com; <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/b-1EF8E/bibi-20E0D/>

145 A szlovákok akkor még nem: a *décalage* törvényszerűségeiből következően a szlovák nemzeti aspirációk nem csupán a magyarral, hanem a románnal és a szerbvel sem voltak szinkronban (B-KB).

146 L. erről bővebben Szücs Jenő: *A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge (hozzászólás egy vitához)*: Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó (Értekezések a történettudomány köréből), 51.

147 „Az Unió által – írta – a hivatal, vagyis ország- vagy állam- vagy honszolgálat egyszerű, könnyű, kényelmesebb lesz – a kényelmet pedig ki nem szereti, sőt hajhássza? Nemde nem ez-e egyik fő törekvésünk célja? Boldogságunk egyik lényeg-tényezőjét nem a kényelem teszi-e?, milyért [azaz melyért – B. B.] nem kész-e egyén, s nemzet véres háborúra?” „Az unió által az ez előtti két ország rendezése egy-elvűbb s szelleműbb lett. [...] Egy szóval az unió egy lépés az emberi nem egyesülése, tehát Isten országa felé.” B. B. 2025, 86. (B. B. kiemelései.)

148 L. a kisregény 33. fejezetében: B. B. 2025, 85–87. A hivatkozott Bolyai mű: *Bolyai János Marosvásárhelyi Kéziratai I. Fogalmazványok a Tanhoz, illetőleg az Údvtanhoz*. Ambrus Hedvig Mária, Deé Nagy Anikó és Vakarcz Szilárd közreműködésével szerk. és bev. ell. Benkő Samu. Kolozsvár, 2003, Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu/06200/06272/>) (Különösen: *Az unióról, szabadságról és a román nép szeretetéről* című fejezet, 220–223.)

hogy a változatlanul rendi(es) kategóriákban gondolkozó, a negyedik erdélyi (feudális) rendi „nemzet” (*Natio Valachica*) bűvkörében rekedő román honfitársait halálra sérti: nem tekinti őket magával egyenrangúnak, egyenértékűnek, azonos szinten lévőknek. Kemény Zsigmond pedig ezt nyíltan ki is mondja, amikor a nyugati közvélemény (vagyis a későbbi versailles-i döntéshozók) figyelmét arra szeretné felhívni, hogy – ismét idézem – a „nyugati polgárisodás és a keleti barbaries” között egyedül „fajunk” – vagyis az 1848/49-ben magát a rendi (feudális) *Natio Hungaricából modern (polgári) magyar nemzet*té nyilvánító magyarság a „legalkalmasabb” a polgári szabadságjogok bevezetésére, kiterjesztésére, az általános civilizálódás és anyagi jólét megteremtésére¹⁴⁹. Más szóval Kemény azt sugallja, sőt sulykolja is, hogy „Európa” (az európai civilizáció) első rendű érdeke, hogy a térségben esedékes modernizációs folyamatban a *primus inter pares* szerepre a magyar progressziót részesítsék előnyben. Következésképpen a magyar nemzetépítést/honmegőrzést – s ne a szomszédnépi aspirációkat – tekintsék *távolitlag* a maguk számára is a legelőnyösebbnek.

Főntebb már céloztam rá s most megismétlem: B. B. azért „vitatkozik” Kossuth Lajossal és Bolyai Jánossal, hogy világossá tegye: neki *valójában a jelenleg is érvényben lévő román nemzetfelfogással és önazonossággal* van gondja, amely – s most helyszűkében lévén ismét erősen egyszerűsíték! – szinte egyetlen lényeges elemében sem különbözik Kossuth 1848-as sarkos véleményétől! Emlékezzünk csak, mekkora felháborodást keltett magyar értelmiségi körökben s a magyarországi nyilvánosságban, amikor a múlt század hatvanas/hetvenes éveitől a román irodalmi lexikonokban az szerepelt – mondjuk Méliusz József és Sütő András szócikkében, hogy – idézem – „*scriitor român de expresie maghiară*”. Vagyis szó szerinti fordításban: „magyar nyelven alkotó román író”. Azaz hajszálpontosan ugyanúgy, mint ami a Kossuth által Sztratimirovicznak odavetett megjegyzésből – Hungáriában „csak egy nemzet van, a magyar, a többiek más nyelven beszélő néptöredékek”! – következik! Csakhogy a két jelenség (jelenet) között több mint százévesnyi a távolság! Mi ez, ha nem az *Annales-kör* által bevezetett fáziskésés/időbeli eltolódás, a *décalage* román verziója?¹⁵⁰ Amelynek abszurdítására egy nagyon jó szemű budapesti eredetű, de a múlt század húszas/harmincas éveiben a királyi Romániában tevékenykedő magyar politikai elemző – a kalandos életét Szatmár, Nagyvárad, Brassó, Párizs és München után Hawaii szigetén befejező, s a *Gallicus* álnevet is használó Mikes (Győri) Imre¹⁵¹ világított rá máig érvényesen *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagy-*

149 Az idézet csonkítatlan szövegét és filológiai adatait l. írásunk 82. sz. jegyzetében!

150 Vö. Sebastian Mocanu „elszólásával” írásunk 131. sz. jegyzetében! (B-KB.)

151 További álnevei: Igaz Valér, Brassai Imre (Országos Széchényi Könyvtár; <http://szer.oszk.hu/szemelyek/mikes-imre>): Vö. *Magyar Zsidó Lexikon*. Szerk. Újvári Péter. Budapest, 1929, Magyar Zsidó Lexikon kiadása, 333.

*romániáig*¹⁵² című érdekesítő könyvében. Ennek egyik alaptétele – ismét nagyon leegyszerűsítve – az, hogy a magyar és a román politikai elit az 1920-as impériumváltáskor nem tett egyebet, mint – B. B. szavaival – „agyat cserélt”!¹⁵³ Azt, amit az 1918/1919-es összeomlásig a magyar nemzetstratégia igyekezett az erdélyi románság asszimilációjával elérni ezentúl a fanarióta gyökerű bizantinus bucaresti oligarchia¹⁵⁴ kívánja – magától értetődik: a magyar fejlődéssel meghasonlott erdélyi román politikusréteg (Maniu, Vaida-Voevod, Pop-Cicio, Goldiș, Goga és társaik) nem minden lelkifurdalás nélküli asszisztálásával – az erdélyi magyarság bedarálásával/beolvasztásával megvalósítani. Mindkét politikai garnitúra szervilis módon, reflexszerűen a *francia* állam- és nemzetépítési *sablont* alkalmazva. Tulajdonképpen napjainkig.

Túl messzire vezetne, s helytakarékosságból sem térnék most ki rá, hogy melyek voltak az *objektív*, valós, statisztikai adatokkal, demográfiai mutatókkal s szociológiai trendekkel mérhető *esélyei* – helyesebben azok nem jelentéktelen, de azért egybevethető *különbségei* – a román és a magyar nemzetépítésnek (magyar szempontból inkább: honmegőrzésnek.)

Két dolgot azonban feltétlenül érintenem kell még. Az egyik az a tudatosság (írhatnék stratégiai intuíciót is!), amelyet a hajdani marosvásárhelyi román kancellista – Pap Sándor¹⁵⁵ – tanúsított, aki immár *Alexandru Papiu Ilarian* néven Al. Ioan Cuza román fejedelem geopolitikai tanácsnokaként 1860 nyarán terjedelmes memorandummal járult uralkodója elé. A magyar nemzeti törekvések hatékonyságától és vonzóerejétől (közelebbről az erdélyi és partiumi román nemesség és intelligencia spontán magyarosodásától) megrettent¹⁵⁶ Papfi/Papiu¹⁵⁷

152 Brassó, 1931, A Brassói Lapok kiadása; 2. kiad. Sepsiszentgyörgy, 1996, H-Press Kiadó (Kálka könyvek).

153 L. B. B.: *Időgyulladás*, 12–13. L. még ehhez Bíró Béla: Elcserélt fejek. In: *Szabadság*, 2017. szeptember 11. (<https://szabadsag.ro/article/elcserelt-fejek>).

154 L. erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia. Egy államozme etnogenezise*. Budapest, 2018, Magyar Szemle Könyvek.

155 L. ehhez Sorin Mitu: *Az én Erdélyem. Történetek, mentalitások, identitások*. Ford. Sebestyén Mihály. Marosvásárhely, 2017, Mentor Könyvek, 330. (A továbbiakban Mitu 2017.)

156 Megint csupán ízelítő gyanánt íme egy részlet a nevezetes iratból: „1825-től mintegy 1842-ig a magyar terv [értsd: a kossuthi liberális s *virtuális* Magyarhon megteremtése] óriási léptekkel haladt [...] A rajongás csodát mível, s másokat is magával ragad. Az egész [erdélyi] *Román arisztokrácia* [nemesség] már korábban elmagyarosodott. Most a Román intelligencia kezdett elmagyarosodni. *A Román parasztság még hátra van. Hogyan magyarosítsuk el őket is?*” In *Dacia. Diaru politicu, literariu și comerciale*. Redactori Georgie Petrescu și Vasile Alecsandrescu. Iași, no. 9., 1861. március 22. Megjegyzés: a vastagon (kövérrel) szedett két (kulcs) mondat csupán ebben az általam – a bretoni *objektív véletlen* jegyében – megtalált aláíratlan verzióban lehető fel, a szövegkiadás kanonikus szabályainak nagyobb dicsőségére minden más korábbi s azóta megjelentetett változatból kihagyták hajdani és jelenkori szerkesztői! Vö. B-KB 1993, 276–277. (a 286. sz. jegyzetben!) Vö. Mitu 2017, 280–285.

157 A román geostratégia atyjának családi neve a *bukuroni* albán szóra vezethető vissza, amelynek eredeti szkipetar jelentése „feldíszíteni”. Ám a románba átkerülve már örömet, *vidámságot*, *kedvet* jelent (*bucurie*). Ugyanez a szótó szerepel a román főváros elnevezésében is:

e nevezetes iratának¹⁵⁸ – teljes joggal minősíthetjük a román nemzetstratégia alapokmányának – vezérmotívuma az, hogy a korábbi erdélyi integrációs/asszimilációs trendek ismeretében egyetlen igazán hatékony eszköz, egyszersmind *esély* maradt az erdélyi románság beolvadásának elkerülésére s az 1859. január 24-én Moldva és Havaselve egyesítésével/egyesülésével létrehozott/létrejött Dunai Hercegségek (*Les Principautés Danubiennes*) stratégiai megszilárdítására: Erdély elszakítása és a román fejedelemségekkel való egyesítése. Más szóval Nagy-Románia megteremtése.

Csupán néhány gondolatot idézek most – s azt is töredékesen – belőle. Annál is inkább, mert Kossuth 1862-es korábban citált fennkölt szavaival felel:

„Erdély Dácia közepén emelkedik, mint valami igazi természetes vár, a legerősebb és a legfontosabb. Középpontban lévén természetes módon uralja a Bánság és Bihar síkságait a Tiszáig [...] Aki ennek a stratégiai központnak, Erdélynek ura, az egy kis bölcsességgel [...] uralkodhatik a Tiszáig és a Fekete-tengerig [...] Aki tehát Erdély ura, az ura egyszersmind a román fejedelemségeknek is [...]

Az Egyesült Fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs jövője Európában [...] Erdély nélkül bizonytalan és kétséges a léte, mely addig fog tartani, míg az európai államok versengése és változó érdekei. Erdélynek a Fejedelemségekkel való egyesítése megmenthetné a Fejedelemségeket a haláltól [...]

*Erdély [...] a legszebb és legéletképesebb rész a román nemzet széttépett testéből.*¹⁵⁹

Papiu Ilarian vonalvezetéséből *távolítva* úgy szólván „logikusan” következik mindenféle magyar integrációs/asszimilációs törekvés – a főként a nagy, közepes méretű és kisvárosokban egyaránt erőteljesen *folymatban levő* „nemesi polgárisodás” versus *polgár-magyarság* kijegecsedésének – megtorpedózása és a „történelmi” (integer) Nagy-Magyarország megsemmisítése.

București. A jeles román értelmiség szilágysági és mezőbodoni ortodox pópa édesapja viselte: Bucur. A Papiu Ilarian név tehát nem egyéb, mint az apai név latin fordítása – apja hivatása (pap, pópa) megjelölésével! Vö. Lazăr Șăineanu: Dicționar universal al limbei române. [6. jav. és kieg. kiad.] București, 1929, Editura „Scrisul Românesc S. A., 51.; Ion Ghetie: Dicționar român-maghiar pentru școală și privați. Budapest, 1896, Franklin-Társulat, 47.

158 *Memorand făcut în luna ianuarie 1860 pentru Pr[incipel]*; Később más címen is szerepel, például *Idealuri naționale ale Nemților, Slavilor, Ungurilor și Românilor*, illetve ez a leg-sokatmondóbb! *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii, cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în resăritul Europei prezentat principelui Alecsandru Ion Cuza în 1860.* A dokumentum filológiai adatait l. B-KB 1993, 276. (a 284. sz. jegyzetben!) Megjegyzés: E rendkívül fontos iratról Sorin Mitu (l. *Mitu 2017*) nem tesz említést a román-magyar (magyar-román) történelmi összefonódásról és sorskérdésekkel foglalkozó egyébként rendkívül színvonalas könyvében! (B-KB.) L. még erről Borsi-Kálmán Béla: Töredékes láttelelet az erdélyi románság sérelmeinek társadalomtörténeti (lélektani) gyökereiről. Adalékok a nemzeti-nemzetiségi kérdés magyar megközelítéséhez. In uő: *A békéltenség stádiumai. Fejezetek a magyar-román kapcsolatok történetéből.* Szerk. Filep Tamás Gusztáv. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 179–192.

159 B-KB 1993, 58. (az én kiemelésem! B-KB.)

S itt csatolnék vissza egyik korábbi gondolatmenetemhez: szimbolikus értékű városaink 1920-as elvesztése *egyszersmind* a bennük¹⁶⁰ – s vonzaskörzetükben – dinamikus zajló *spontán magyarosodás*nak vetett véget: természetes erőforrásaiktól elvágva először *megállította*, majd az 1960-as évektől kezdődően – a századelőn szocializálódott „vegyesajkú” nemzedékek kihalásával – *vissza fordította*, utóbb a szórványosodás és a *rohamos elrománosodás irányába* tolta el. Itt tartunk *most*. Napjaink nemzetközileg legismertebb, ám Romániában objektivitásra törekvő nézetei miatt sokak által „hazafiatlannak” minősített története, Lucian Boia szavaival:

„A magyarok elvesztették az Erdélyért folyó csatát. Mindaz, amire jelenleg vállalkoznak, nem Erdély meghódítására irányuló offenzíva, hanem utóvédharc, hogy mentse a még menthető a magyar kisebbségből és annak identitásából. A magyarok szempontjából a számok könyörtelenek.”¹⁶¹

Epilógus 2

(Elmélkedés a kibontakozás sanszairól)

„A Szent István koronájához tartozó országok helyzete éppen olyan ingatag, mint amilyen néhány évvel ezelőtt volt. A mérleg, mely hajdan a nem magyar népek javára billent, most a magyarokéra billen; ennyi az egész. A nagy kérdés itt mindig függőben van. A béke nem született meg a különféle népek között: itt csak fegyverszünet van”¹⁶²
(Marco Antonio Canini, velencei újságíró, 1868).

A másik mozzanat, amelynek vázlatos vizsgálata nem kerülhető el – s ezzel térünk vissza B. B. kisregényéhez (kivált annak alcíméhez!) – hogy a magyar–román (román–magyar) *történelmi megbékélés* szemszögéből mennyiben tekinthető *zsákutcának* az 1920-ban a feje tetejére (a fejről a talpára) állított *geopolitikai alaphelyzet*. Az, amelyik addig elvileg a magyar nemzetépítésnek/

160 L. még erről – a léket kapott, mi több a visszájára fordult/fordított polgárosodásról – Tatár György 2014-es véleményét: „Valakinek nemrégiben németül kellett elmagyaráznom, hogy szerintem mi folyik ma – és már igen régóta – Magyarországon, és ezt az „*Entbürgerlichung*” (elpolgártalanítás) szóval fejeztem ki. [Kiem. az eredetiben! – B-KB.] Mivel történelmileg az ország európaivá alakításának egyik fő hajtóereje a magyarosodó zsidó és német kisebbség volt, a társadalom mélyen fészkelő, évszázados függetlenségi törekvései idegen uralomként élték meg ezt az európaivá alakítást is. Az elnyomás és fosztogatás hiányának reménye idegen, a nemzetiként megélt elnyomás viszont meghittten ismerős. *Ráadásul Trianon a kifejezetten polgárosult városok közül egyedül a fővárost hagyta meg*”. [Az én kiemelésem! B-KB.] Finta Szilvia: Interjú Tatár György filozófussal. *Szombat*. Zsidó politikai és kulturális folyóirat, 2025. február 25. [Eredeti megjelenés: *Hetek* (Háttér), 2014. február 27/28 (XVIII/9) (<https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/interju-tatar-gyorgy-filozofussal>)]

161 L. Lucian Boia: *Cum s-a românizat România*. București, 2015, 127. (Magyar változat: *Románia elrománosodása*. Ford. Rostás-Péter István. Kolozsvár, 2016, Koinónia, 106.)

162 Marco Antonio Canini: *Vingt ans d'exil*. Paris, 1868, Éditions Dramard-Baudry, 176–177.

honmegőrzésnek kedvezett, de azóta – homlokegyenest ellentétesen – a román országgyarapítás és nemzeté válás érdekeit és (változatlan) célkitűzéseit szolgálja inkább.

Miféle „egérút” létezik/maradt a tűszhelyzetbe került, korábbi saját belső erőforrásaitól és dinamizmusától nagyrészt megfosztott, értelmiségi elitjét 1920 óta többször is elvesztő s ma is lemorzsolódásnak/kivándorlásnak/beolvadásnak kitett magyaroknak, székelyeknek? Röviden: *miféle sanszai maradtak a túlélésnek?* Annak, hogy megcsappant lehetőségkereteiket teljes mértékben kihasználva magyarként – magyar identitásukat s nemzeti érzéseiket/méltóságukat csorbítatlanul megőrizve – éljenek tovább a Regátban, a „népi demokratikus”, utóbb a ceaușescui s immár – az 1989-es „decemberi forradalom” s rendszerváltás/rendszerváltozás/rendszerváltoztatás utáni – „átmeneti korszakban”¹⁶³ leledző Romániában?

A kérdés azért is igen időszerű, mert fogalmunk sem lehet róla, hogy az uralkodó „rendszerváltós” román(iai) elit (benne az RMDSZ vezetőségével) az elkövetkező hónapokban miképpen fogja feloldani, legalábbis „kezelni” az ismeretlenség homályából – s a román történelemfejlődés mélyeséges mély bugyraiból¹⁶⁴ – felbukkant Călin Georgescu a 2024. decemberi elnökválasztás első fordulójában elért váratlan (?) győzelmét, illetve annak a román Alkotmánybíróság által egy tollvonással történt megsemmisítése következményeképpen előállt alkotmányos válságot és egyre inkább elhatalmasodó politikai bizonytalanságot.¹⁶⁵

Most már tudjuk!

Befejezés helyett

Nem szeretnék tovább lehetséges Olvasóm türelmével visszaélni, amelyet amúgy is erősen próbára tettem „kacsaringós” levezetéseimmel.

Ehelyett inkább – a szó szoros értelmében – átadom B.-nek a szót, mondja el ő – két részletben (itt-ott rövidítve s egy kivételével az ő kiemelésével!) –, miként látta/látja Bíró József és Balázs Matild 1930-a évekbeli s a maga választási kény-

163 Emez írás szerzője a múlt század kilencvenes éveinek elején bukaresti magyar diplomataként gyakran hallhatta az alábbi gunyoros – s történelmileg megalapozott *szkepszist* sugárzó – román mondást: „*Epoca de tranziție de care ne confruntăm cu toții.*” (Az átmeneti korszak, amelyely nap mint nap mindnyájan megütöközünk, amelybe naponta beleütöközünk!)

164 Vö. Takács Ferenc: *A Mihály Arkangyal Légió*. Szekszárd, 2012, Erdélyi Magyarok Tolna Megyei Közhasznú Egyesülete; továbbá Miskolczi Ambrus: *A Vasgárda (1927–1937)*. Antiszemitizmus, mitológia, vallás. Budapest, 2015, Gondolat Kiadó; uő: *A Vasgárda II. (1937–1964)*. Antiszemitizmus, mitológia, vallás. Budapest, 2019, Gondolat Kiadó.

165 L. erről Markó Béla: Vadnyugati üzenetek. *Népszava* [Szép Szó], 2025. március 1. és 3., továbbá Parászka Boróka: A „román példa”. *BALMIX*, 2025. február 27. (<https://balmix.hu/hu/kulfoldi-elemzesek/106571-a-roman-pelda>)

szereit, azt az utat, amelyet szüleinek és neki magának, családtagjainak – következésképpen a romániai magyarságnak – bejárni megadott:

1) „Nem pusztán mentséggként mondom, anyám erről [a szovjet bolsevizmus borzalmairól, a lenini koncentrációs táborok létezését is beleérve] talán még mit sem tudhatott. Manapság sok szó esik az ideológiai buborékokról. Ő, sőt mi, mindannyian, egy affélében éldegéltünk [...] Köpec már eleve valamiféle burok volt számukra. Annak ellenére is, hogy szüleim korábban bejárták már fél Nagymagyarországot. '19-ben még szinte gyerekként (ökörszakéren) a román hadsereg elől menekülve Kolozsvárig, majd később kommunistákként a németek elől menekülve Sárospatakig.

Ennek az emléknek a hatása alatt később már képtelen voltam megérteni, hogy édesanyám [...] hogyan ragaszkodhatott (haláláig) a kommunizmushoz, amikor számomra, gyerek számára is lassacskán nyilvánvalóvá vált, hogy a megvalósult kommunizmussal nem minden lehet rendben.

Ma már azt hiszem, értem.

Egy képtelen, de kezdetben a romániai magyar értelmiség minden jelentős alakja által elfogadott, *s eloben valóban lenyűgöző* fogalom, az *internacionalizmus* miatt. Csakhogy a kommunizmus nem a nemzetek közötti békességet hozza el [...], hanem a békeszerződések által teremtett kisebbségi közösségek (precízebb megfogalmazásban a nyelvi-kulturális közösségek) szisztematikus felszámolásának gyakorlatát szentesítette. Ez utóbbi – a kezdeti mézesmadzagokkal – a népi hatalom égisze alatti is egyre inkább galoppra váltott. Mindig is tudtam, hogy édesanyám a lelke mélyén nagyon is magyar érzelmű volt, de ezt akkor egy (mindinkább) *román* kommunistának már nem volt »illendő« hangoztatnia [...]

Abban reménykedett, hogy az internacionalizmus, mely a szó szigorú értelmében »nemzetköziséget« jelentett volna, megmentheti az ő »nacionalista«, azaz magyar (de ez végül váradi feleségem megjelenésével vált egyértelművé: főként székely) hazafiúi (vagy honleányi) érzelmeit és alapjogait. Magyarán: hogy egy normális világban a hazaszeretet összeférhet a nemzetköziséggel. Nem olvadhatunk bele egy arctalan emberi közösségbe, hanem a kommunizmus olyan [...] világszabadságot hoz el, mely nem egy arctalan nyelv és kultúra nélküli világállam keretrendszerét »teremti meg«, hanem egy olyat melyben mindenki megőrizheti – így vagy úgy ráöröklődött – nemzeti azonosságát. Hogy az internacionalizmus nem oszlatja fel a nemzeti létet (bár Marx a történelem végkifejletét – nekünk már így tanították – még tényleg így vélte), hanem a nemzeti érzelmeket összeférhetővé, a nemzeteket (akkortájt divatos szóval) testvérekké¹⁶⁶ teheti.

Nekik is korán rá kellett jönniük, hogy nem ez történik, de halálukig hittek abban, hogy elvben mégiscsak megtörténhet.¹⁶⁷

166 Vö. Németh László „tejtestvérek” elgondolásával (I. írásunk 171. sz. jegyzetében! B-KB).

167 B. B. 2025, 47–48.

2) „Rá kellett ébrednem (ébrednünk), hogy ifjúkori álmaink talán ma is ugyanolyan *káprázatok* [az én kiemelésem, a többi B. Bélától származik! B-KB.], mint szüleim (szüleink) csaknem egy évszázaddal korábbi bódulatai.

Ő (mármint az első személyű elbeszélő) hagyományos értelemben vett individuuum gyanánt is minden lényegi vonatkozásban »internacionalista«, csak-hogy a nemzetköziséget – hívják azt globalizmusnak, bárminek – továbbra is csupán egymást *kiegészítő* és nem *kizáró* »nacionalizmusok« gyanánt tudja elképzelni. (Ezt a komplexitást írhatná le a magyar *nemzetköziség* fogalom is.) Hogy ez ma sokak – sőt az emberi társadalmak többsége – számára szinte elképzelhetetlen, az ő szemében egyszerűen abszurdum. (Lásd a hazafiság fogalmának dühödt elutasítását az Európai Unióban.)

Miért lehetne csupán egymás nélkül, sőt egymás ellenére nagybetűs Embernek éreznünk magunkat? Hiszen maga a patriotizmus sem egyéb, mint *egyfajta közösségi individuuum* [...].

Ezt a meggyőződést a szülei is osztották. Még ha ők ezt nem mindig filozófiai vagy természettudományos fogalmakban tudatosították is.

Ez az alapkérdés volt az, ami minden különbözőségük ellenére összehozta és végig, minden másság dacára összetartotta őket. *Magyarok akartak maradni Romániában*. S minket, gyerekeket is azoknak akartak megtartani. A – szó szűkebb értelmében – a *Székelyföldön*. Család gyanánt. S mivel ennek az igénynek (ténylegesnek tűnő) lehetőségét csupán a kommunizmus látszott felkínálni, kommunistákká lettek. Ők maguk talán nem is tudtak erről, de az a bizonyos rejtett – lényege szerint transzcendens – Ego, mely egész életük folyamán figyelte és irányította őket, mégiscsak tudott róla.

A probléma azonban az, hogy a »feladat« személyiségüket egészen másként alakította. Mikor kiderült, hogy a hivatalosnak tekintett kommunista ajánlat *hamis*, az anya a munkában (azaz a helyhatósági adminisztrációban) és az ábrándokban keresett menedéket. Az apa a munkában és az élvezetekben. És mégis megmaradtak a családnál, mint a nyelvi-kulturális közösség kicsinyített másánál. Őket is, akárcsak a középkor embereit egy külső parancs utasította egymás mellé. S kezdetben ők is szerelemben, majd türelemben és egyetértésben, a családot és egymást szolgálva élték le az életüket.

A családban végül is ugyanazt valósították meg, amit a kommunizmusban szerettek volna: az egymást kiegészítő és nem kizáró identitásokat. Hősünk soha [...] nem hallotta veszekedni vagy gyűlölködni őket. Olyannak fogadták el egymást, amilyenek. S történhetett mindez azért, mert az a bizonyos belső megfigyelő felülkerekedhetett a puszta egoizmuson, azaz a csupán külső énjüket érintő önérzeten.”¹⁶⁸

168 B. B. 2025, 113–114.

Záró gondolatok

Hosszúra nyúlt írásom egyik „ráhangoló” betétjében már hivatkoztam a *káprázat* szóbokorra. Most ismét ezt teszem, mert további jelentésmódosulásai s szinonimái vannak: „[*csalfa*] *tünemény, látomás, [ábrándok v. önámítás szülte] képzeletlenség*. S utolsó jelentésárnyalatként: *illúzió*.¹⁶⁹ A másik kiindulópontom egy elhíresült Churchill-idézet, amelynek *aktualitása* Donald Trump második elnöki ciklusa kezdetén aligha kétségbe vonható: „Az ember mindig bizhat abban, hogy az amerikaiak helyes döntést hoznak, de csak azután, hogy kipróbálták az összes többi változatot!”¹⁷⁰ Mielőtt kárörvendő vigyorral nyugtáznánk a világpolitikai *savoir-faire*-t csupán a brit birodalom tündöklése és lehanyatlása után – vagyis újfent a *décalage* vastörvényei értelmében – mintegy százesztendősséssel megszerző amerikai diplomácia kezdeti botladozásán s súlyos baklövéssein élcelődő legendás angol kormányfő „aranyköpését”, inkább nézzünk mindnyájan – vagyis *mi valamennyien*: szlovák, szerb, román és magyar felelősen gondolkozó „kiművelt emberfők” – szembe a *tényekkel!*

Ha igazán őszinték akarunk lenni akkor be kell vallanunk – ismét egy magyar közmondás szellemében –: mi sem vagyunk jobbak „a Deákné vásznánál”. Hiszen bőven elegendő, ha vezérszavakban felsoroljuk: mi mindennel kísérleteztek eleink a „nemzeti/nemzetiségi kérdés” megoldására.

Volt már a Kossuth és Sztratiromirovics pengeváltásakor szóba került (és sajnos hüvelyéből ki is rántott) „kard” (Andrássy Gyula nem sokkal később az „ágyú”-t ajánlotta¹⁷¹), délvidéki és erdélyi (kölcsonös) irtóháború, utóbb (újvidéki) „hideg napok”, kegyetlen szerb visszatorlás, Ipp és Szárazajta, csernovai csendőrsortúz, pozsonyilgetfalui gyűjtőtábor. S előtte (közben) vészorszak: a magyar zsidók deportálása, a besszarábiai és moldvai zsidóság megtizedelése meg a bukaresti pogrom.¹⁷² Kevéssel utána magyar–szlovák lakosságcsere, meg a hazai németek kitelepítése. S legutóbb: marosvásárhelyi „fekete március”. E szörnyűségeket csak igen kis mértékben képes ellensúlyozni a magyar, a szerb, a román és a szlovák kollektív emlékezetben Eötvös József és Deák Ferenc nevezetes 44. törvény-

169 Szinonimaszótár, 192.

170 Idézi Gömöri Endre: A glória újrafényesítésének ára. *Népszabadság*, 2002. augusztus 3. [Világtükör]. Ennek méltó párja Henry Kissinger (1923–2023) enyhén önkritikus aforizmája: „Az amerikai vezető csoportok magas technikai kompetenciát mutatnak, amikor technikai kérdésekkel foglalkoznak. Ám sokkal kisebb virtuozitásról tesznek tanúbizonyságot akkor, amikor történelmi folyamatokat kell uralniuk.” L. Csejtei Dezső: Kissinger és a történelem zenéje. *Magyar Nemzet*, 2023. december 13. (<https://magyarnemzet.hu/velemeney/2023/12/kissinger-es-a-tortenelem-zeneje>)

171 Vö. Hermann: *Kossuth konföderációs koncepciója*, 9.

172 L. erről Radu Ioanid: *Holocaustul în România*. Iași, 2019, Editura Polirom. Magyar változat: *Holokauszt Romániában*. Szerk. Vasiliu Anna. Barót, 2024, Tortoma Könyvkiadó. Vö. Maghiar: *Holocaust Romániában. Exodus a Vaskapun át*. Bécs, 1989, Galéria Kiadó.

cikke¹⁷³ s népoktatási törvénye, az 1868:38. törvénycikk.¹⁷⁴ S nem javít, inkább ront a helyzeten a *Lex Apponyi*, továbbá Spiru Haret és Constantin I. Angelescu szigorú „románosító” oktatási törvényei.

S voltak persze nem elhanyagolható számban egyéb jó szándékú tervek, elképzelések, kezdeményezések, amelyeket azonban nagyhatalmi érdekek, belső villongások, pártpolitikai torzszalkodások (etc.) minősítettek rövid úton „vágyvezérelt”, „délihábos” tervezgetéseknek, ábrándoknak. Ki ne emlékezne a főként erdélyi magyarok által favorizált *transzszilvanizmusra*,¹⁷⁵ s ilyen volt Németh László „tejtestvérek”¹⁷⁶ koncepciója is, amelyet kiagyalóján kívül talán senki nem vett komolyan. És persze minden további nélkül ide sorolható a *kommunista utópia*, közelebbről a *szocialista (proletár) nemzetköziség*, amelynek jegyében – *káprázatában* – Bíró Béla szülei váltak román(iai) „illegalistákká” egyszersmind a Kóbor/Angelusz-féle *optikai csalódás* kárvallottjaivá.

Bizonyára nem írható a véletlen számlájára, hogy a Bíró Bélához sok vonatkozásban hasonló életutat bejáró marosvásárhelyi közíró, Virág György memoárjáról ezt írhattam másfél éve a könyv ajánlásában: „az önéletírás számos erénye közül ismételten azt a megjelenítő erőt emelném ki, amelynek révén kibomlik a Magyar Autonóm Tartomány (1952–1960), majd Maros-Magyar Autonóm Tartomány (1960–1968) akkor még elsöprő többségben lévő magyar tudatú és nyelvű lakosainak mindennapi léthelyzete, amely, persze csak így utólag, délibábszerűnek látszik, s mindenképpen egy átmeneti történelmi helyzet tisztavirágéletű képződménye: egy *nagy illúzió*. Közelebbről az a csalóka létélmény, hogy Nagy-Románia szívében különösebb nehézségek nélkül *magyarként* (tovább) lehet élni, alkotni, gyermekeket nemzeni és nevelni, jövőt tervezni... Mintha nem következett volna be a (nagy)magyar álmodozások végét jelentő 1920-as „nemzeti átrendeződés”, amely Trianon-tűnetcsoport néven rögzült minden magyarnak született férfi és nő emlékezetében. De aztán [...] szembejött a Valóság. Bizony a magyar autonóm tartomány sem lehet(ett) sokáig más, mint az 1789-es Nagy Francia Forradalom időtálló „vívmányaként” megszületett korszakalkotó eszme, az *État/Nation*, a központosított, jakobinus típusú, önnön természetéből fakadóan egyneműsítésre, *homogenizációra* törő, utóbb fokozatosan Európa- és világszerte – így az 1920-ban megalkotott Nagy-Romániában

173 Az 1868. évi XLIV. törvénycikk – a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában (Jogtár; <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>)

174 Népiskolai törvény 1868 (KRE; https://refwiki.kre.hu/index.php?title=N%C3%A9piskolai_t%C3%B6rv%C3%A9ny_1868)

175 L. erről például K. Lengyel Zsolt: *Haza és szülőföld. Tanulmányok a transzszilvanizmus történetéhez* (1867–1945). Kolozsvár, 2022, Kriterion Kiadó; továbbá *Transzszilvanizmus. Eszmék, korok, változatok*. Szerk. Boka László. Budapest, 2023, MMA Kiadó.

176 „Mi Duna-népek [...] itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva. Igazán itt az ideje, hogy megismerjük tejtestvéreinket, akikkel egy sors száraz emlőjét szoptuk.” L. Németh László: *Duna-Európa. Tejtestvérek*. In: Németh László: *Európai utas. Tanulmányok*. Budapest, 1973, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 672–674. (Az idézett mondatot l. a 674. oldalon.)

is – érvényes államnemzet/nemzetállam-teremtés kísérleti terepe, valamiféle laboratóriuma. Amely nem, mégsem, lehetett szabályt szegő kivétel, csupán egy olyan etnikai enklávé, amely a „béketábor” megosztó sztálini birodalmi politika folyományaképp mintegy másfél évtizedes *haladékok*ot kapott, hogy többé-kevésbé kivonhassa magát az általános tendencia, a „kommunista építés” örvén zajló egységes román (szocialista) nemzetállam fokozatos megteremtésére irányuló bukaresti törekvések és intézkedések hatálya alól... Hogy a múlt század hetvenes/nyolcvanas éveiben annál nagyobb erővel zúduljon rá a Kárpátok Génuszának mindent letaroló nacionál-soviniszta buldózere, amely 1990. március 19-én és 20-án a Szekuritáte magukat átmenteni igyekvő »szakemberei« által szervezett, kis híján újabb erdélyi polgárháborúvá fajuló *pogromban* jutott tetőpontjára, egyszersmind rengeteg vásárhelyi magyarban erősítette fel a »Feladom« s az »El innen« gyászos hangulatát...¹⁷⁷

Illúziókergetés vagy ismétléskényszer?¹⁷⁸

Akkor hát hagyjunk fel minden reménnyel?

No nem, azt azért mégsem: mindig felcsillan valami az alagút végén, mindig van kiút, legalábbis *elméletileg*. S végül is mi magunk (mindnyájunk) előítéletein, megcsökkent gondolkozásán s megrögzött kliséinken kívül ki és mi akadályoz(hat) meg bennünket abban, hogy egymást kézen fogva visszabotorkáljunk az egyik kiindulóponthoz, a képzeletbeli „kályhához”¹⁷⁹ s megpróbáljuk visszagombolyítani közös történelmünk (sorsunk) észvesztő módon összegubancolódott – valóságos *gordiuszi csomó*vá sűrűsödött – szálait.

Ezt teszi Dan Culcer erdélyi román író, szerkesztő, politológus, kommunikációs szakértő (és sok minden más), aki 2014-ben – immár a Párizs környéki Elancourtban élő emigránsként – a kolozsvári *Korunk*nak adott terjedelmes interjúban egy nagyon újszerűnek tetsző elgondolást javasolt a kelet-közép-európai

177 L. Borsi-Kálmán Béla: Ajánlás Virág György *Honteremtők albérletben* című visszaemlékezéséhez. In: *Virág* 2023, 8-9.

178 Vö. Borsi-Kálmán Béla: *Illúziókergetés vagy ismétléskényszer? Román-magyar nemzetpolitikai elgondolások és megegyezési kísérletek a XIX. században*. Bukarest-Budapest, 1995, Kriterion Kiadó-Balassi Kiadó (Gordiusz könyvek 1). *Megjegyzés*: e kötet a Kossuth-emigráció román kapcsolataira vonatkozó kutatási anyagom résztanulmányokra bontott változata, amely anyagi nehézségek miatt a teljes monografikus feldolgozás (B-KB 1993) után két, illetve a rövidített angol nyelvű verzió – *Hungarian Exiles and Romanian National Movement, 1848-1867*. Trans. by Éva Pálmai. Highland Lakes, New Jersey, 1991[1992], Columbia University Press – publikálását követően négy évvel jelent meg! Francia változatát I. Béla Borsi-Kálmán: *Au berceau de la nation roumaine moderne – dans le miroir hongrois. Essais pour servir à l’histoire des rapports hungaro-roumains aux XIXe et XXe siècles*. Traduction française de Charles Kecskeméti. Paris, 2018, Éditions des archives contemporaines. Vö. írásom 123. sz. jegyzetével! (B-KB.)

179 „Csak a múlt kályhája mellől indulhatunk új táncba.” L. bővebben Mészöly Miklós: *Esélyek és kockázatok a kétezredik év küszöbén*. *Valóság*, 1986/3, 45.

kis és közepes méretű nemzetek/államok szövetségéről: „a Lajtától az Elbruszig”. Ez Bíró Béla is átveszi kisregénye záró részében. Onnan fogom idézni:

„»A mi Európánk [...] a Lajtánál kezdődik és az Elbrusz-hegységénél ér véget. De nem foglalja magában a birodalmakat és az egykori birodalmak oszlopait. Magyarország kivétel, amely nélkül szerintem a kis és közepes országok Európája elképzelhetetlen. Végzetes hiba lenne Magyarország mellőzése e geopolitikai konstrukcióban. [...] Az említett övezet országainak gazdaságát komplementernek nevezhetjük. [...] Gazdasági együttműködési kapcsolatok teremthetők közöttük, olyan elvek és valós helyzetek alapján, amelyekben a hasonlóság és a megegyezés az uralkodó.«¹⁸⁰ Culcer szerint a szóban forgó régió Romániát, Magyarországot, Lengyelországot, Litvániát, Észtországot, Lettországot, Bulgáriát, Szerbiát, Szlovákiát, Horvátországot, Makedóniát, Montenegrót, Albániát, Ukrajnát, Beloruszt, Görögországot, Ciprust, sőt még Törökországot¹⁸¹ is magában foglalná.”¹⁸²

A késő középkori eredetű nemesi jogállású máramarosi román közösségből¹⁸³ származó Dan Culcer – édesapja, Alexandru Culcer (1897–1967) abszolút kétnyelvű dési körorvosként tevékenykedett a húszas/harmincas években, hogy aztán 1940 őszén a II. bécsi döntés utáni kényszerű *lakosságcsere* után meg se álljon családotól a Duna-Deltában lévő Sulináig, 1942-ben Dél-Erdélybe visszatérve Petőfi-kutatóként¹⁸⁴ szerzett nevet magának – az utolsó mohikának

180 Dan Culcer–Cseke Gábor: A hajósok visszatérnek. Aszimmetrikus interjú az ASYMETRIA-ról és még sok minden egyébéről. *Korunk*, 2014/12, 68.

181 Az elgondolás legproblematisabb pontja – Kemény Zsigmond hajdani ellenvetései mellett – az erdoğani Törökország, amely nem csupán földrajzi fekvésénél és nagyságánál, katonai erejénél fogva kulcsállam, hanem saját „ottomán” birodalmi tradíciói miatt is, amelyek, ha eleve nem zárnak is ki, de nagyon megnehezítenének egy ilyesféle szövetkezést! Vö. B-KB 2025, 241, 257. Ugyancsak kételyeit fejezte ki ezzel összefüggésben Sebastian Mocanu is 1962 körül: „Mint lehetőségéről beszéltem neki a dunai államok konföderációjának kossuthi álmaról. Azonnal rávilágított annak irreális jellegére: »Ha mi, románok valaha is konföderációra törekednénk, akkor ez csak a balkáni államokkal kapcsolatban lenne elképzelhető. Vallásunk, szokásaink, kultúránk velük kötnék össze. Egy közép-európai államszövetség soha sem állhatna érdeünkben.«” L. Takács, 244.

182 B. B. 2025, 117. (További interpretáció: *uo.* 119.)

183 Dan Culcer apai ági felmenőinek eredeti neve *Lenghel* (Lengyel *alias* Orosz de Beserika Alba) volt s a családi legenda szerint a familia valóban lengyel eredetű, mi több rokonságban áll a Czartoryski klánnal, amelynek egyik ága a Felső Tisza menti vegyes lakosságú máramarosi falvakban szóródott szét, *Tiszaféjéregyház[a]* (ukránul: Біла Церква, románul: Biserica Albă) központtal az ukrán-román határon. Tehát a Culcer család általunk feltételezett nemesi gyökerei e hagyomány alapján is valószínűsíthetők... (Itt mondok köszönetet Dan Culcernek adataim pontosításáért! B-KB.)L. még ehhez Glück László: A nemesi státus változásai az öt máramarosi városban a 16. század végétől. *Academia.edu* [2013] (https://www.academia.edu/99277353/A_nemesi_st%C3%A1tus_v%C3%A1ltoz%C3%A1sai_az_%C3%B6tm%C3%A1ramarosi_v%C3%A1rosban_a_16_sz%C3%A1zad_v%C3%A9g%C3%A9t%C5%91l).

184 Főként a fehéregyházi csata lezajlása izgatta s e témáról igen sok értékes cikket írt különféle kolozsvári lapokba, amelyek immár hozzáférhetőek az *Arcanum* oldalán. L. például Culcer Sándor: Hol van Petőfi sírja – A kutatások mai állása. *Útunk*, 1956, 3. A Küküllő megyei

egyike, aki Segesváron töltött gyermekkorában nem csupán magyarul tanult meg tökéletesen, hanem „tösgyökeres” erdélyiként – nem mellesleg műfordítóként (Németh László legjobb esszéinek kongeniális tolmácsaként) – teljes mélységében át is érzi a csaknem ezredév óta egymással összekeveredve – egymás hegyén-hátán – élő s valóban egymásra utalt két nép történelmi szembekerülésének minden tragikumát.

Megint csak helyhiány miatt ezt sem fogom most bővebben taglalni: egy okkal több, hogy az olvasó B. B. kisregényét kézbe vegye! De azért halkan annyit megjegyeznék, hogy Culcer elképzelése nem csupán a putyini Oroszország az ukrajnai háború lezárása után borítékolható megerősödése folyományaképp előállható geostratégiai egyensúlytalanság/labilitás orvoslására szolgálhatna!¹⁸⁵ Hanem, ha minden energiánkat összeszedve kölcsönös erőfeszítéssel sikerülne a gyakorlatba is átültetni Dan Culcer átgondolt elképzeléseit történelmi *elég-tételt* tudnánk nyújtani Kossuth Lajos és Jászi Oszkár kétszer is hamvába holt *Duna-konföderációs tervzetének*.¹⁸⁶ Kibővített, gondosan megtervezett s a korábbi szerkezeti és koncepcionális hibáinak kijavításával, neuralgikus pontjainak kiküszöbölésével s kölcsönös jóakaraton – empátián – alapuló *közös vállalkozás* formájában. Amelyről a szaktörténészek egy szűk csoportján kívül csak nagyon kevesen tudják, hogy nem Kossuth, sem Nicolae Bălcescu, s nem Klapka György Tábornok meg Jászi Oszkár agyából pattant ki: I. Sándor orosz cár hajdani külügyminiszterétől, Adam Czartoryskitől (1770–1861) származik! Aki, immár szintén számkivetettként a Szent Lajos szigeti főhadiszállásán, a híres *Hôtel Lambertben*¹⁸⁷ dolgozta ki azt az 1831-es lengyel szabadságharc vérbe fojtásának

Román–Magyar Baráti Társaság elnökeként ő szervezte az 1848-as forradalom centenáriumán a megemlékezéseket és ünnepeket. A Petőfi-kutatások elősegítésére ugyancsak az ő kezdeményezésére s több magas rangú román politikussal, a jelek szerint főként a segesvári kötődésű Ion Gheorghe Maurerrel ápolt jó kapcsolatai révén sikerült tető alá hoznia egy a Román és Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt működő *Román–Magyar Bizottságot*, amelynek rajta kívül még Dienes András budapesti hadtörténész, továbbá Szabédi László kolozsvári nyelvész és esszéista, valamint Ion I. Russu régész volt tagja. L. még erről erről Bodolai Gyöngyi: Egy Petőfi-kutatót emlékére. *Népújság*, 2016. március 14. (<https://www.e-nepujasag.ro/articles/egy-petofi-kutatout-emlekere>)

185 A müncheni egyezmény árnyékában – várható következményeit elemezve – a kisállamok geopolitikai törekvésére és szövetségkeresési kísérleteik esetlegességére és kérészéletű tartósságára Nicola Iorga, a legnevesebb román történész már 1938. október 14-i, a román rádióban tartott előadásában rámutatott és – a svájci és a belga példára hivatkozva – ésszerű, átgondolt szövetkezéseket szorgalmazta. L. *Sfaturi pe întuneric, Antologie*. Ediție îngrijită, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv: Valeriu Râpeanu, București, 1976, Editura Militară. Forrás: *Incorect Politic*, 2025. február 7. (<https://www.incorectpolitic.com › ni>) (Itt köszönöm meg Dan Culcernek, hogy erre a Iorga-előadásra felhívta a figyelmemet!)

186 L. még ehhez Varga Dániel: Újabb adatok a Duna-konföderációs tervzet nemzetközi sajtó-visszhangjához. *Aetas*, 2021/1, 5–20.

187 L. erről röviden: Nagy emigráció – Wikipédia (https://hu.wikipedia.org/wiki/Nagy_emigr%C3%A1ci%C3%B3); továbbá Ohio University (<https://sites.ohio.edu/chastain/dh/hotel.htm>).

tanulságait levonva. Vagyis már akkor is, kezdettől fogva az orosz túlhatalom geopolitikai ellensúlya gyanánt szolgált (volna.) A *Grand Orient de France* páholy égisze alatt főként szabadkőműves hálózatokon keresztül folyó szervezkedés során – minden európai nagyvárosban és stratégiaileg fontosnak ítélt helységben (még a távoli Tulcea-ban, a Duna-deltában!) is voltak képzett „levelezőik” – találtak egymásra lengyel, román és magyar hazafiak, akik kevés kivétellel maguk is maçonok, szabadkőműves „testvérek” voltak...

Itt most meg is állnék! A részleteket, az esetleges kibontakozás módozatait megtalálják Bíró Béla remek kisregénye záró fejezetében! Olvassák el figyelmesen! Nem fogják megbánni... S közben mindenki gondolkozzék el azon, hogy mi, kelet-közép-európai kisállamok (s persze mindenkori vezetőink) nem jutottunk-e el odáig, akárcsak korábban a geopolitikai mesterfogásokat nagy késéssel elsajátító amerikai diplomácia, hogy végre helyes döntés(ek)e)t hozzunk az ismétléskényszer – a korábbi tévutak, szörnyűségek – elkerülésére.

Miután az összes többi változatot már amúgy is kipróbáltuk.¹⁸⁸

„Utóhang”

E hosszúra sikeredett esszérecenzió különféle ága-bogaival küszködve s a szintén a mindannyiunkban tovább élő (közös) magyar múlt tanulságaival bibelődő, azon megrögzötten „tépelődő” Csizmadia Ervin egyik kötetét lapozgatva a számtalan magvas gondolat mellett erre a megállapításra bukkantam. Arra vonatkozóan, hogy – idézem – „mi okozza írás közben a legtöbb bajt”? „Most rájöttem” – írja Csizmadia: „minden egy dolgon fordul meg. Azon, hogy írás közben meg tudjuk-e haladni önmagunkat”.¹⁸⁹

Nekem ezt saját „teljesítményem” vonatkozásában nem tisztem megítélni. Olvashatták Milan Kundera szentenciájában: lehetetlen küldetés!¹⁹⁰ Ám azt meggyőződéssel állíthatom: ez, önmaga meghaladása Bíró Bélának maradéktalanul sikerült *Káprázat-síratók* című kisregényében. Számvetését lelkiismeretesen elvégezte, a mindnyájunkra, térségünk minden népére és nemzetére leselkedő (bibói) *zsákutcák* természetét megvilágította, illúzióival egytől egyig leszámolt.

S közben a bizakodást, a hitet is megtartotta.¹⁹¹

188 L. erről bővebben *Borsi-Kálmán 2025*, 251–259. Hasonló véleményre jutott korábbi olvasmány-emlékei és dobrudzsai börtönévei tapasztalatait mérlegelve Takács Ferenc is. L. *Takács*, 76.

189 L. Csizmadia Ervin: Rájöttem valamire... In: *Csizmadia 2021*, 276. (Kiem. az eredetiben! B-KB.)

190 L. a 20. sz. jegyzetben! Nádas Péter véleménye ugyanerről: „Az ember jobbjára saját magával sem tud szembenézni. Kíméletesebben bánik önmagával, mint másokkal, még ugyanazon hibák esetében is. A retus elkerülhetetlen.” L. V. Bálint Éva: „Múltaddal és jeleneddal együtt... Találkozás Nádas Péterrel. *Magyar Hírlap*, 1999. augusztus 7., 11.

191 Vö. „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam, végezetre eltétetett nekem az igazság koronája, amelyet megad nekem az Úr [...]” Bible.com (<https://www.bible.com> › bible › compare) (Az én kiemelésem! B-KB.)